

Олег К. РОМАНЧУК, PhD, шеф-редактор журналу «Універсум»

ВІДЛУННЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО МИРУ

Нинішня ситуація на Донбасі нагадує події в Україні сто років тому. Як і тоді, держава значною мірою залежить від волі зовнішніх гравців, які розігрують українську карту у власних інтересах: Росія хоче піти з Донбасу на своїх умовах, а стан «ні війни, ні миру» цілком влаштовує Євросоюз.

«Тому що український народ у протязу сучасної світової війни проголосив себе незалежним і визнав бажання повернути мирний стан між українською Народною Республікою і державами, що знаходяться у війні з Росією, правительствами Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини постановили заключити мировий договір з Правительством Української Народної Республіки».

Такими словами починався текст Мирного договору, підписаного 9 лютого 1918 року в Брест-Литовську повноважними представниками Почвирного союзу і УНР.

Саме тут, у стародавньому українському Берестю, Україна вперше після 1654 року, по суті, склала іспит на державність. Саме тут українство було легалізовано в міжнародному масштабі. Вперше у новітній історії українці з'явилися на міжнародній арені як державна нація. Вперше перед усім світом був зафіксований державний зв'язок Холмщини зі Східною Україною, були зафіксовані братні турботи наддніпрянців про долю українців Східної Галичини і Буковини.

Підписання мирного договору в Бресті стало величезним дипломатичним успіхом України, який, на жаль,

не був опертий на реальну, національно свідому силу народу. І все ж це була одна із життєво необхідних перемог на драматичному шляху державницьких змагань українців.

Берестейський мир був конкретним заходом рятування Української державності, її незалежності, яку більшовицька Росія кривавими руками муравйових, ремньових та інших інтернаціональних зайд брутальним чином намагалася знищити. Ніде правди діти, допомагали їм у цьому і задурманені соціалістично-комуністичною пропагандою українці – «малий син великого батька» Юрко Коцюбинський, Володимир Затонський, Віталій Примаков, Микола Скрипник ...

Розв'язаний більшовицькою Росією антиукраїнський терор став одним із чинників появи після підписання мирного договору відозви Української Центральної Ради «До німецького народу» з проханням надати військову допомогу проти агресії петроградсько-московських комісарів. Інша річ, що німці переслідували й власні корисливі цілі...

За укладенням Берестейським мирним договором Україна та Фінляндія визнавалися самостійними державами. Со-

Der Friede mit der Ukraine.
Die Schlußsitzung in der Nacht vom 9. zum 10. Februar,
in der das Friedensprotokoll unterzeichnet wurde.

ветська Росія зобов'язувалась підписати мирний договір з УЦР і визнати мирний договір між Україною і Німеччиною. Цьому визнанню самостійності України передували складні й драматичні переговори ...

Тодішня міжнародна ситуація була вкрай складною. 16 січня 1918 року міністр закордонних справ Австро-Угорщини граф Оттокар Чернін фон Худенітц зробив запис у своєму щоденникові: *«З Відня долинають сповнені відчаю волення про допомогу, про продовольство. Мене просять негайно звернутися до Берліна з проханням допомоги, інакше катастрофа неминуча»*. Наступного дня в щоденнику міністра з'являється новий запис: *«Погані вісті з Відня і околиць; сильний страйковий рух, викликаний скороченням мучного пайка і в'ялим ходом брестських переговорів. Безсилля віденського кабінету стає фатальним. Я телеграфував у Відень, що сподіваюся з часом забезпечити країну запасами, вивезеними з України, якщо їм тільки вдасться зберегти у Відні спокій протягом ще кількох тижнів, і بلاзав зробити все можливе, щоб не псувати миру з росіянами...»*

Того ж дня Чернін у своїй телеграмі голові уряду Австро-Угорщини доктору Зайдлерові повідомив: *«Німеччина категорично заявляє, що вона не може допомогти, оскільки в неї самої надто великі недостачі. Я не бачу іншого виходу, як реквізиція угорської муки грубою силою і доставлення її в Австрію доти, доки не почне надходити хліб з Румунії і, слід сподіватися, з України...»*

Не кращим чином складалася соціально-економічна ситуація і в Німеччині. Ось що писав у своїй книзі «Світова війна і німецька революція» Ріхард Мюллер: *«Грандіозні маси робітників заперушили вулиці, особливо там, де були призначені відкриті зібрання...»* Події дійшли до критичного пункту: *демонстрація протесту загрожувала перетворитися в громадянську війну...»* Виступ охопив і всю імперію. В Кельні, Мангеймі, Гамбурзі, Данцігу, Брауншвейгу, Лейпцігу, Нюрнберзі, Мюнхені та інших містах страйки вибухнули майже одночасно...

Навіть з цих коротеньких, але промовистих свідчень добре видно, що соціально-економічна криза охопила Австро-Угорщину і Німеччину не стільки через виснаженість війною, скільки через катастрофічний брак продовольства. До всього ж Австро-Угорщину лихоманили політичні протиріччя між Віднем і Будапештом; невдала війна до краю загострила національні конфлікти між Австрією, Угорщиною та слов'янськими народами, які входили до складу імперії. Отож на порядок денний Австрія висунула ідею створення триєдиної держави, шляхом приєднання до Габсбурзької монархії Польщі як сюзно-автономної частини. У такий спосіб Відень гадав пригасити національно-визвольні змагання серед чехів, словаків, українців-галичан, сербів і хорватів та інших слов'ян.

Угорщині такий план був не до вподоби – вона не хотіла втрачати свого впливу при формуванні політики Віднем. Врешті-решт між Австрією та Угорщиною була досягнута домовленість про те, що об'єднана Польща дістане лише права автономії.

Але такий стан речей не влаштував Німеччину. **Берлін волів бачити Україну самостійною державою як противагу Польщі та її планам воз'єднання розчленованих польських земель. У той же час поява незалежної української держави на Європейському континенті абсолютно не влаштувала Австро-Угорщину, оскільки українська делегація на переговорах у Бресті чітко поставила питання не лише про прилучення Холмщини до України, але й Східної Галичини та Буковини.** Така позиція українських дипломатів, безумовно, заго-

стриувала проблему самовизначення слов'янських народів, що входили до складу Австро-Угорщини. Отож і Відень, і Будапешт вкрай негативно ставилися до ідеї існування України як самостійної держави. І тільки продовольча катастрофа примусила австрійців почати перттрактації з Центральною Радою.

Вороже ставлення російської делегації до українських дипломатів особливих коментарів не потребує.

Українську делегацію очолював Всеволод Голубович – голова Ради народних міністрів і міністр закордонних справ УНР. До неї входили Микола Левицький (тимчасовий дипломатичний представник УНР у Туреччині в березні-квітні 1918 року), Михайло Полоз, члени Центральної Ради Микола Любинський і Олександр Севрюк, який із січня заступив Голубовича. На той час Голубовичу виповнилося 32, а Севрюкові – 24 роки.

Почалися мирні переговори 22(9) грудня 1917 року о 16 годині 24 хвилини в приміщенні офіцерського зібрання Брест-Литовської фортеці. Принц Леопольд Баварський, командувач Східного фронту, безбарвним стандартним привітанням відкрив засідання, відтак хутко залишив залу. Місце головуючого зайняв державний секретар, міністр закордонних справ Німеччини Ріхард фон Кюльман. Заступником його був генерал Макс Гофман. Австрійську делегацію очолював міністр закордонних справ граф Оттокар Чернін; Болгарію представляв міністр юстиції Христо Попов, згодом прем'єр-міністр Василь Радославов. Туреччину – великий візир Талаат-паша і міністр закордонних справ Агмед Нессімі бей. Російське представництво спершу очолював Адольф Йоффе, а з 7 січня – Лев Троцький.

Після того, як російська делегація запропонувала свою програму мирних переговорів, граф Чернін 24 грудня вручив більшовикам формальну письмову заяву від імені Почвирного союзу, погоджуючись на советську формулу миру «без анексії і контрибуцій». Але це зовсім не означало, що центральні держави погоджуються повернути Росії Польщу, Литву, Латвію та Естонію. Генерал Гофман тут же нагадав більшовикам проголошене ними гасло «самовизначення націй», котре вже почали реалізовувати згадані країни. У своїх споминах генерал Гофман писав, його заява подіяла на Йоффе, «наче грім», а член російської делегації професор Покровський «аж плакав з люті».

Цікаву характеристику російській делегації дає австрійський міністр закордонних справ Оттокар Чернін у своїх мемуарах: «Сьогоднішня бесіда з Йоффе мені показала, що ці люди нечесні і в своїй дволикості далеко залишають за собою те, що закидають професійній дипломатії...»

27(14) грудня німці запропонували для програми переговорів чітко сформульовану 2-у статтю: «Оскільки російський уряд відповідно до своїх принципів проголосив для всіх без винятку народів, що входять до складу російської держави, право на самовизначення аж до відокремлення, то він приймає до відома заяви, в яких виражена воля народів, що населяють Польщу, Литву, Курляндію, і частини Естляндії та Ліфляндії, про їх прагнення до цілковитої державної самостійності та їх виділення з Російської федерації...»

На німецьку пропозицію російська делегація не пристала, перервала переговори і подалася до Петрограда за інструкціями. Другий раунд переговорів почався 9 січня (27 грудня). Цього разу делегацію більшовицьких дипломатів очолював народний комісар закордонних справ Російської Федерації Лев Троцький, який, до речі, попервах визнав українську делегацію самостійною.

«Троцький, безумовно, розумна, цікава людина і дуже небезпечний противник. Він володіє винятковим ораторським талантом, швидкістю і спритністю в репліках, яку я рідко досі зустрічав, і всією нахабністю, притаманною його расі», – таку характеристику більшовицькому комісарові дав О. Чернін.

Ленін поспішає надіслати у Брест телеграму-фальшивку про те, що Центральна Рада в Києві повалена, що негативним чином подіяло на голову австро-угорської делегації. На думку генерала Гофмана, українська делегація мала підписати проект мирової угоди, в якій констатувалось, що стан війни між центральними державами і Українською Народньою Республікою завершився, між обома сторонами мають бути нав'язані дипломатичні і консульські зносини, а Українська Народня Республіка зобов'язується доставити мільйон тонн збіжжя й інших харчових продуктів для центральних держав, і що всі інші справи мають бути покладжені згодом між заінтересованими урядами.

Такий варіант документу не міг влаштувати українську делегацію. До всього зв'язку з Києвом не було. Українські делегати вирішили жодним чином не реагувати на ультимативну форму цього документу. Зійшлись на тому, що на завтра будо підготовлений виготовити і дати на розгляд представникам цих держав можливо повний і докладний проект цілої мирової угоди між Українською Народньою Республікою і Почвірним союзом в зовсім обробленій і готовій формі, як його представляла і бажала собі українська делегація. В цьому договорі Австрія мала зобов'язатися перевести поділ Галичини на підставі етнографічного принципу, і з української частини Галичини і Буковини утворити окремий коронний край.

«Про вчорашній проект мирового договору і про ультимативне його підписання не було мови. Коли розпочалося засідання, першим забрав слово Севрюк. Треба було подивляти його повагу і дипломатичну зручність, яку він розвинув у своїй вступній промові, викладаючи присутнім, що українська мирова делегація рішила в інтересах швидшого осягнення миру запропонувати мировим делегаціям Почвірного союзу готовий проект мирового договору...» Після чого був прочитаний самий проект. Тут мушу я констатувати, що в усіх головних частинах, а також у будові цей проект став пізніше основою мирового договору, підписаного між державами Почвірного союзу і Українською Народньою Республікою. Той текст договору, який опубліковано як мировий договір, це є лише докладніше розроблений і доповнений спеціальними деталями проект української мирової делегації. Таким чином в ім'я історичної правди як наочний свідок і учасник мирових переговорів в Берестю я стверджую тут, що в такій многоважній справі, як вироблення тексту мирового договору, ініціатива і основний нарис його належали власне не «старим і досвідченим» дипломатам центральних держав, а «молодим неосвіченим і недосвідченим» українським делегатам Центральної Ради» (Микола Залізняк – український політичний і громадський діяч, публіцист, дипломат).

Ознайомившись з українським варіантом мирного договору, Чернін і Кюльман виїхали до Відня і Берліна, щоб порадитися зі своїми урядами. Найбільша проблема виникла зі встановленням північно-західного кордону УНР. Барон Візнер не приховував своїх симпатій до Польщі, але Олександр Севрюк щоразу відхиляв його територіальні пропозиції. Врешті-решт генерал Гофман втрутився у ці безконечні дебати і, як пригадує М. Залізняк, показавши на карті етнографічні межі Холмщини, сказав

приблизно так: «На всіх цих спірних землях я був особисто, знаю кожне село, котре польське, котре українське, і можу зовсім авторитетно заявити баронові Візнерові, що австрійці мусять прийняти всі домагання українців, бо вважаю, що домагання українців зовсім оправдані. Від імені найвищого німецького командування можу заявити, що через цю справу ніяк не можуть бути розбиті мирові переговори і загрожена справа миру. Раджу баронові Візнерові дуже взяти це під увагу і негайно згодитися на ту границю, яку я тепер продиктую».

Тим часом ситуація в Україні, і в Києві зокрема, з кожним днем ставала дедалі драматичнішою. Внаслідок російської агресії під загрозою опинилась державна незалежність України. Ось як виглядала розмова по телеграфу між Брестом і Києвом, що мала місце 4 лютого (за новим стилем) 1918 року.

Б р е с т. Добридень. Біля апарата Левицький... Я повинен вам повідомити, що тут у всіх німецьких газетах... повідомляють масу хвилюючих і неймовірних відомостей про події на Україні. Зі слів Петроградського телеграфного агентства німецькі газети пишуть, що Секретаріат ледве зник з Києва в Могильов, і масу неймовірних подробиць про великі українські невдачі у війні з більшовиками...

К и ї в. Здорові були. Становище було скрутне. Ні про яку втечу з Києва ніхто і не думав. У даний час більшовицькі війська зазнали в цілому ряді місць поразки. Зараз послані спеціальні частини. Обіцяють у скорому часі остаточно ліквідувати наступ більшовиків і вигнати їх за межі України. Вчора був прийнятий Четвертий Універсал. Проголошена самостійність України...

Надія не так на військові частини, як на вільне козацтво: тут ідейні люди – одні як щирі українці, а інші лиш би в Києві не було того, що робиться в Харкові, Москві і Петрограді. На цих покластися можна. <...>

К и ї в. Виступили більшовики в ніч з 15 на 16, зайняли арсенал. Весь Київ був у їхніх руках, але прийшов Петлюра зі своїм загоном і зайняв арсенал, так що тепер більшовики, здається, окопалися на Куренівці біля залізничного мосту. Вся ж інша частина в наших руках. Зараз звідкільсь з-за Дніпра б'є артилерія, але чия і куди – не знаю. Як там у Вас, чи скоро мир буде? Тепер зміна кабінету міністрів. Голова Голубович, той що був у мирній делегації...

Українська делегація

«Троцький вчиться писати». Німецька карикатура на Троцького, який підписав мирну угоду в Брест-Литовську

Б р е с т. А що з Центральною Радою?

К и ї в. Прийняла земельний законопроект, але далі не знаю. Знаю, що вона ціла, хоча на волосок від загибелі була. <...>

Б р е с т. <...> представники Почвiрного союзу визнали незалежність нашої республіки і ще раз підтвердили визнання нашої делегації. Затим тов. Любинський виступив з політичною промовою, в якій чудово розбив усі аргументи Троцького, котрий брав під сумнів правоздатність нашої делегації.

Таким чином, діло наше закінчилось повним успіхом і цілковитою перемогою над петербурзькими і харківськими музикантами. Тепер ми, не відступаючи від ваших інструкцій, продовжуємо мирні переговори, які наближаються до сприятливого завершення.

Сьогодні вранці отримана тут радіотелеграма за підписом Леніна, в якій він повідомляє, що Центральна Рада в Києві впала і що вся влада перейшла до рук совітів. Але в тій же телеграмі мовиться про революцію в Берліні і про те, що там до влади прийшов Лібкнехт, знаючи цілковиту необгрунтованість другої частини телеграми, німці, вочевидь, і першій частині не надали жодного значення. Кюльман і Чернін виїхали вчора до Берліна. Повернуться завтра, до цього часу ми думаємо остаточно закінчити редакцію всіх пунктів мирового договору. Чи отримали ви нашу радіограму, послану сьогодні вранці через Бухарест, такого ж змісту, як і ця телеграма, і як обстоїть діло з нашими силами поза Києвом. Любинський. <...>

К и ї в. Останні вісті: арсенал взято о 2 годині ночі штурмом. Полягло біля 300 чоловік арсенальців, стільки ж узято в полон. Наші втрати невеликі. Поділ очищений до Контрактового дому. На Подолі був бій. Большевики понесли величезні втрати. Роззброєні казарми понтонного батальйону. Весь Печерськ очищений. Очищені Василь-

ківська, Хрецастик, Бібіковський бульвар, до товарної станції, яка знаходиться в наших руках. Обстрілюється пасажирська станція. В Центральну Раду з'явилися депутати большевиків із заявою, що вони здаються. Їх направлено до коменданта. Водопровід й електрична станція пуцені й працюють. З вечора 20 січня на підмогу Києву ідуть ешелони вільних козаків, але зараз поміч їх майже зайва, бо чорносотенно-большевицькі повстання зліквідовано власними силами. <...>

Б р е с т. Тут Любинський. Вітаю Вас з побідою. Один болгарський міністр обіцяв плюнути в морду Троцькому, коли радіограма Леніна не підтвердиться. Йому, очевидно, прийдеється сьогодні ввечері це зробити. <...> Троцький опустив носа, і тепер Кюльман з Черніним поїхали до Берліна, очевидно, щоб після приїзду розірвати з большевиками. Харківчани розбиті в пух і прах.

Кілька тижнів Кюльман і Троцький обмінювалися далакми від конкретики тирадами, аж доки слово не взяв генерал Гофман і в досить різкій формі нагадав присутнім «різницю між балаканиною та ділами» большевиків: нагадав про брутальний розгін Установчих Зборів, агресію проти Білорусії та України, червоний терор, замаскований чудовими гаслами про мир і демократію.

Виступ Макса Гофмана мав разючий ефект. Російська делегація відчула, що в своїх декларативних агітках вона зайшла надто далеко. Після цього центр переговорів змістився в бік розширення контактів із українською делегацією.

«6 січня. Сьогодні відбувалися перші переговори з українською делегацією. Українці сильно відрізняються від російських делегатів. Вони значно менше революційні, демонструють значно більший інтерес до власної країни і менше інтересу до соціалізму. Вони, власне, не піклуються про Росію, а виключно про Україну, і всі їхні зусилля скеровані до того, щоб стати якомога скоріше самостійними. (...) Українські делегати дуже інтелігентні, вочевидь, прагнуть використати нас проти большевиків» (Оттокар Чернін).

А ось що пише у своїх споминах Макс Гофман: «Ще перед початком переговорів зголосилася в Бресті нова група учасників, а саме представники української народної держави. Їх вислала Центральна Рада, щоб укласти окремих мир від імені України, спираючись на заяву петербурзького совітського уряду про право народів самовизначати свою долю. Державний секретар фон Кюльман і я радо прийняли українців, бо їх виступ уможлививлював нам вигравати цю нову делегацію проти делегації петербурзької. Спричинили вони нову журбу графові Черніну, бо слід було сподіватися, що вони виступлять з якимись вимогами у справі політичних прав своїх земляків, що проживають на Буковині й у Східній Галичині».

Однак 30(17) січня до Бреста прибули представники маріонеткового Харківського большевицького уряду – Медведєв і Шахрай. І граф Чернін тут же висловився за визнання (на певних умовах) української совітської делегації.

Ось як згодом змалював становище делегації Центральної Ради Микола Любинський на засіданні Ради Народних Міністрів 9 березня 1918 року:

«На засіданні мірової делегації від 1-го лютого росіяни, очевидно, поставили собі певні завдання так чи інакше дискредитувати нашу делегацію. Троцький говорив у тому смислі, що нема потреби присутності в Бресті делегації Центральної Ради (перед тим, як ми уже згадували, російська делегація в Бресті визнала законність представництва Центральної Ради, яке було послане нею для

участі в мирних переговорах 30 грудня – тобто через 20 днів після обрання в Харкові ЦВКУ, про що не могло не бути відомо петроградській Раді Народних Комісарів; голова російської делегації заявив, що Генеральний Секретаріат заслуговує визнання як законний уряд України – О. Р.), *позаяк змінилась загальнополітична ситуація на Вкраїні, і також через те, що до Бреста вже прибула мирна делегація з Харкова. Се мало відповідне значення, позаяк Австрія, дійсно, почала ніби схилитися на бік російської делегації. Се був тяжкий момент для нас...*»

Щоправда, після того, як харківські більшовики виступили з декларацією, спрямованою проти Центральної Ради, граф Чернін повідомив їх, що ще 12 січня на пленарному засіданні Австро-Угорщина і Німеччина визнали делегацію УЦР самостійною і уповноваженою представляти Українську Народну Республіку. Він, зокрема, сказав: *«В даний час ми змушені визнати Українську Народну Республіку як вільну суверенну державу, котра цілком вправі вступати в міжнародні переговори».*

Упіймавши Троцького на слові, Кюльман резонно зауважив, що «пан голова російської делегації не вказав на те, що одночасно з делегацією Київської ради має повноваження говорити від імені українського народу ще й інша делегація».

20 січня Чернін робить надзвичайно цікавий запис у своєму щоденнику: **«Переговори з українцями, які демонструють, незважаючи на свою молодість, вміння використовувати вигідне для них становище, також просуваються з труднощами вперед».**

Після повернення з Відня, куди Чернін їздив з метою вирішення українського питання, в його щоденнику з'являється ще один промовистий запис: **«Українці більше не ведуть переговорів, вони диктують свої вимоги».**

22 січня на засіданні у Відні, де головував імператор Карл, Чернін доводив необхідність поступок українцям стосовно Східної Галичини. Імператор погодився вести переговори з українською делегацією на запропонованих нею умовах на засадах розділу Галичини на Західну і Східну.

Цікаво простежити за тим, як у цьому контексті відбувався обмін інформацією між українською делегацією в Бресті і Києвом. Ось кілька витягів із розмови по прямому дротові від 4 лютого.

Київ. Біля апарата Голубович. Я складав кабінет персонально за принципом французького. З огляду надзвичайності подій вдалося досягти порозуміння всіх українських фракцій. Моя програма: мир, загальні роботи для безробітних, переведення земельного закону в життя, скликання установчих зборів у перших числах лютого (за старим стилем – О. Р.). Яке враження зробила на німців звістка про моє прем'єрство? Ще один пункт моєї програми: рішуча боротьба з більшовіками. В Києві зараз більшени благополучно. Які відомості вас цікавлять? <...>

Брест. Говорить Севрюк. Мир підпишемо днів через два, приготуйте громадську думку про це, хай вся українська преса починає про це наполегливо говорити.

Сьогодні о десятій вечора за нашим часом ми отримали повторну пропозицію німців, яку вам повідомимо по апарату, передамо потім проект мирного договору, який зараз обговорювався. Днями сюди приїжджають поляки.

Майте на увазі – все або майже все залежить від становища в Києві. Вважав би за необхідне негайно утворити в Центральній Раді парламентську комісію, яка почала б обговорювати умови миру. Ви повинні мати на увазі нашу роботу і тому тримати в певних рамках обговорення. Вважаю за необхідне зараз же почати в офіційних виступах

обговорення про те, що мир укладається строго демократичний, без анексії і будь-яких явних або прихованих контрибуцій...

А ось який характер мала розмова між українською делегацією в Бресті і представниками Центральної Ради в Києві 5-го лютого (за н.с.):

Київ. Хто біля апарата?

Брест. Біля апарата Севрюк і Любинський. Говорить Севрюк. Я дозволю собі дати маленькі коментарі з виводу пунктів проекту мирного договору.

За 2-м пунктом про кордони на заході: кордон йде по Холмській губернії так, як ми це припустили, на півночі звертає на схід в пункті північніше Бреста, відрізаючи більшу частину Підляшшя, так як при вас пропонував Гофман, і далі на схід згідно нашої пропозиції і вказівки Михайла Сергійовича (Грушевського – О. Р.).

<...> німці пов'язують звільнення територій з одержанням певної кількості хліба від нас, конкретно одного мільйона тонн до 31 червня, при цьому зі свого боку вони готові надати всіляке сприяння в сенсі транспорту тощо.

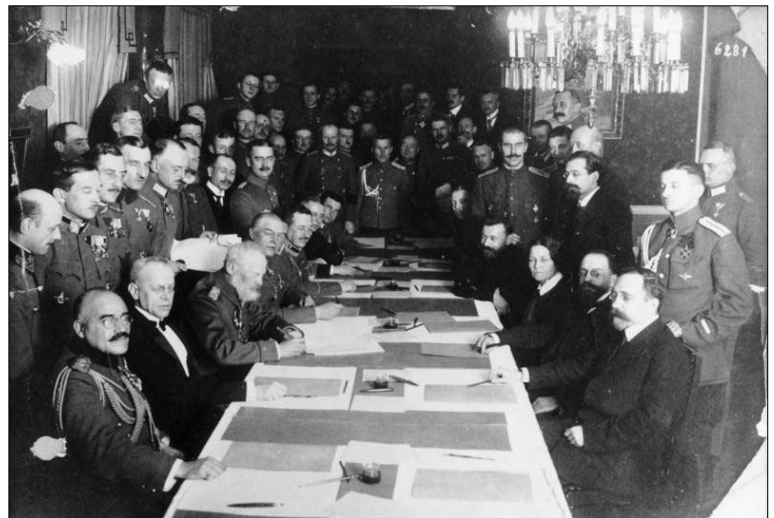
<...> граф Чернін рішуче відмовляється у відкритому договорі вставити пункт про Галичину, кажучи, що вони це не Туреччина і не можуть дозволити у відкритому міжнародному договорі втручатися у свої внутрішні справи. Пропонує нам таємний договір або якусь іншу форму таємного зобов'язання. Наприклад, лист австрійського кабінету міністрів, в якому австрійське міністерство зобов'язується до 31 червня, якщо воно до того часу отримує один мільйон хліба, внести в парламент відповідний законопроект про утворення кронлянду (автономного українського коронного краю в Галичині й Буковині у складі Австро-Угорщини – О. Р.). (...)

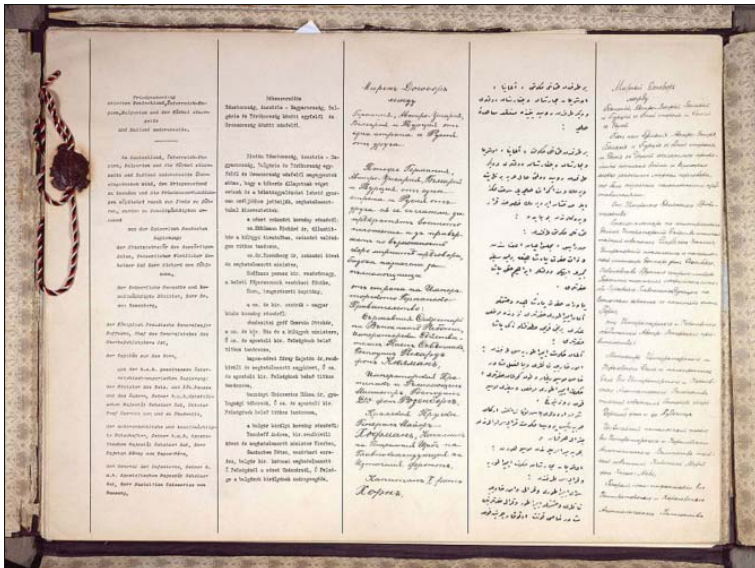
Німці та австрійці постійно наполягали на тому, щоб ми в мирному договорі вставили пункт, в якому би вказали кількість хліба, який ми їм дамо, оскільки це, мовляв, необхідно для їх громадської думки. Ми рішуче від цього відмовились, і через це сталася заминка в переговорах.

<...> Що стосується питання про Галичину, то ви повинні дати нам зрозумілі і недипломатичні інструкції. Як нам бути?

Чи можемо ми укласти таємний договір? (...) Підготуйте обов'язково громадську думку, при цьому, ясна річ, витлумачте укладення миру і такого миру як порятунком для України. <...>

Київ. (...) Громадська думка підготовлена. Що сто-

Nr. 139.

Extrablatt

Lübeckischen Anzeigen.

Lübeck, 9. Februar 1918.

Morgens 7 Uhr

Friede mit der Ukraine.

Amlich. Breit-Vitowsk, 9. Februar 1918.

Heute am 9. Februar, 2 Uhr morgens wurde der Friede zwischen dem Vierbund und der Ukrainischen Volksrepublik unterzeichnet.

«Мир з Україною» – спеціальне повідомлення про підписання миру з УНР. 9 лютого 1918 року

сується Галичини, то висловлюю власний погляд. Тасмна угода можлива. Але не з кабінетом міністрів, бо парламент може не прийняти міністерських розмов, а як остаточно оформлений мирний договір.

Але при цьому по можливості без одного мільйона тонн. <...>

Б р е с т. Вважаю, що необхідне негайне і широке обговорення громадськістю і в пресі, на засіданнях питання про мир самостійної України з Німеччиною, точно текст пунктів не радив би опубліковувати, тому що він не остаточний. <...> Нагадую, що відновлення зв'язку з вами доволі сильно підняло сьогодні наші шанси, особливо після вчорашнього офіційного повідомлення Троцького. Робіть висновки».

Граф Чернін у своїх споминах, датованих 2 лютого 1918 року, відзначив:

«Я просив українців нарешті відверто висловити свій погляд петроградцям, і успіх був аж надто великий. Образи і грубість, висловлені українськими представниками петроградцям сьогодні, були просто комічними і довели, яка прірва відокремлює обидва уряди, і що не наша вина, коли ми не можемо з ними укласти одного договору. Троцький був у такому пригніченому настрої, що викликав жаль. Як полотно блідий, з широко розкритими очима, він щось нервово креслив на папері. Великі краплі поту текли з його обличчя. Він, мабуть, глибоко відчував приниження від образ, які наносили йому його співгромадяни в присутності ворогів».

Чим же так допекли українські делегати Лейбі Бронштейну? Ось уривок із промови Олександра Севрюка:

«Інтернаціональне становище Української Народньої Республіки признала тоді (10 січня, коли українська делегація зачитала Третій Універсал Центральної Ради – О. Р.) Рада Народніх Комісарів так само, як і представники чотирьох союзних держав. Признання України самостійною державою правительством Народних комісарів виходить із заяв Троцького на засіданнях 10 і 11 січня. На запитання державного секретаря 8-ра Кюльмана, чи вважає голова російської делегації українську делегацію частиною російської, чи українську делегацію треба вважати представницею самостійної держави, п. Троцький відповів тоді: «Тому, що українська делегація виступила тут самостійною делегацією, і ми пропозиції признати її участь в мирових переговорах, причому з жодного боку не запропоновано обмежувати її чимось, далі тому, що з жодного боку не запропоновано зробити українську делегацію частиною російської, мені здається, що ця справа сама собою поладжена». У згоді з цими заявами протягом цілого перебігу переговорів до останньої перерви визнавали українську делегацію всі учасники конференції завше як делегацію самостійної держави. Та ось тепер, по перерві, п. Троцький старається заперечувати права української делегації, покликується на якусь телеграму та присутність невідомого досі харківського виконавчого комітету. Українська делегація вважає потрібним сконстатувати, що промова Троцького на цьому засіданні стоїть в цілковитій суперечності з його попередніми заявами, тому українська делегація примушена зробити таку заяву: Ми є той же думки, що і пан Троцький, що в державнім житті України відбулися зміни, але цілком іншої натури, як це гадає пан Троцький. Істота цих змін стоїть у зв'язку з Четвертим Універсалом Української Центральної Ради з 22 січня, в яким стоїть: «Відтепер Українська Республіка творить самостійну, від нікого не залежну, вільну і суверенну державу українського народу...».

Наступні виступи представника так званого «українського виконавчого комітету» з Харкова Медведєва і Троцького особливого враження на присутніх учасників засідання не справили. Натомість промова Миколи Любінського викликала замішання серед членів російської делегації. Український дипломат називав речі своїми іменами:

«... петроградське правительство ухвалило ужити останнього засобу. З грудня воно скликало в Києві при мовчазній згоді Центральної Ради український конгрес робітників, селян і вояків. На конгресі зійшлося понад 2000 делегатів, і всупереч сподіванням ініціаторів почалися засідання гучними оваціями Центральної Раді. Після цього маленька групка большевиків, приблизно 80 осіб, залишила конгрес. перенеслася до Харкова й оголосила себе новим правительством Української Народньої Республіки. На-

родні комісари послали туди незорганізовані банди червоної гвардії, щоб грабувати населення Харківщини й боронити харківське правительтво від мешканців харківської губернії. Так повстало харківське правительтво і на які сили воно опирається».

Після аргументованого виступу Миколи Любинського слово взяв голова австро-угорської делегації граф Чернін, який від імені чотирьох союзних держав зробив таку заяву:

«Ми признаємо українську делегацію самостійною делегацією і уповноваженим представництвом самостійної Української Народної Республіки. <...> Ми не маємо жодної причини відкинути або обмежувати dokonane на загальному засіданні від 12 січня 1918 року признання української делегації самостійною делегацією і уповноваженим представництвом Української Народної Республіки. Що більше, ми бачимо далі причину признати Українську Народну Республіку вже тепер самостійною, вільною, суверенною державою, яка є в стані укласти самостійно інтернаціональні договори».

Таким чином, Україна перед усім світом ще раз одержала підтвердження визнання свого статусу незалежної, суверенної держави. Заява держав Почв'їрного союзу – це висока оцінка успіху молодого української дипломатії в Бресті. Але це був лише один із кроків до підписання мирного договору. Досі ні українська делегація, ні австро-угорська і німецька не представили конкретного проекту такого договору.

Тим часом в Україні більшовицькі війська наближалися до Києва. 7 лютого граф Чернін рішуче відмовляється підписувати мирний договір. Свою позицію мотивує тим, що, мовляв, у Києві Центральної Ради і Секретаріату вже немає. Треба було негайно рятувати становище. На щастя, в архіві української дипломатичної місії зберігалися тексти всіх розмов по прямому дроту з Центральною Радою. Одержані з Києва тексти телеграм були зачитані в присутності голови австро-угорської делегації.

«Після цього я попросив Черніна, щоби він дав зробити для себе через своїх перекладачів німецький переклад телеграм, а також, щоби запитав генерала Гофмана або яких спеціалістів, чи можливо українській делегації або її технікам, маючи в своєму розпорядженні апарат Юза і не виходячи нікуди з цитаделі в Берестю, сфальшивувати саму телеграму. Генерал Гофман взяв телеграми до рук і сказав, що немає жадної потреби звертатися до спеціалістів і що граф Чернін може повірити йому, коли він скаже, що при даних умовах телеграми сфальшивувати неможливо» (Микола Залізник)

Непорозуміння було полагоджено, 8 лютого були узгоджені всі пункти і додатки тексту мирного договору. Підписання першого такого документа від початку світової війни відбулося о 2-й годині ночі з 8-го на 9-е лютого (за новим стилем) в урочисто прибраній залі засідань в присутності членів усіх делегацій, вищих військових чинів. Німецькі фотографи і кінооператори оперативно відзняли найважливіші моменти підписання мирного договору, і незабаром читачі і глядачі Європи і Америки могли спостерігати за процесом юридичного оформлення такого довгожданого миру. Того ж дня, 9-го лютого, перед полуднем кур'єр Центральної Ради повідомив українську делегацію про здачу Києва...

Замість післямови

Згідно із сепаратним договором між Україною та представниками Почв'їрного союзу Центральною Радою була визнана єдиним законним урядом України, а Німеччина зобов'язувалася надати їй військову та політичну підтримку з метою стабілізації ситуації в країні. Зі свого боку уряд Центральної Ради зобов'язувався продати Німеччині та Австро-Угорщині обумовлену в договорі кількість продовольства і сировини.

У період з 19 по 26 січня 1918 року так звана 3-я революційна армія під командуванням есера І. М. Кудинського за наказом В. Леніна вивезла з України 363 вагони з продовольством, а крім цього – з вугіллям, милом, нашатиричним спиртом.

Ось як, приміром, повідомляло Українське Державне Телеграфне Агентство (УДТА) про товарообмін з центральними державами в квітні 1918 року: «В державній комісії в справі товарообміну з центральними державами йде інтенсивна робота. У багатьох важних питаннях прийшло вже до згоди з представниками торгових делегацій центральних держав. Виявилось, що центральні держави в першу чергу можуть доставити бензин, нафту й газоль для потреб військового міністерства, прилади для геодезії для міністерства земельних справ на півмільйона карбованців. Австрія дає 70 цистерн нафти. Призначене камінне вугілля для України вже вислано до Одеси. Прийшла вже перша партія вугілля в кількості біля мільйона пудів, а також інші товари. В Берліні стоять зовсім готові 25 вагонів з різними машинами. Державна комісія рішила установити сталі ціни на вивезене збіжжя з України».

А ця інформація з «Відродження» (ч. 52, 31 (18) травня 1918 р.): «Щоб запобігти існуючому на Україні вугільному голодові, германський уряд прийшов на допомогу в широкому розумінні. Як відомо, переговорами встановлено, що Германія повинна ввозити щомісячно 105000 тонн (...) До 1-го травня на Україну прибуло коло 6000 тонн, до середини травня 26000 тонн, а до кінця цього місяця загальна кількість досягла 70000 тонн...»

Тема Брестського мирного договору надзвичайно складна і в багатьох аспектах непростясна й досі. Ось хоча б історія створення української автономії в Галичині й Буковині. Микола Залізник, приміром, свідчить, що Микола Любинський передав оригінал таємного договору в справі створення на території Східної Галичини й Буковини окремого коронного краю у складі Австро-Угорщини, підписаного графом Черніним і президентом австрійської ради міністрів доктором Зайдлером, у депозит президентом австрійської ради міністрів доктором Зайдлером, у депозит німецькому уряду, не залишивши собі жодної копії. 1918 року, незважаючи на протести посла Української держави В'ячеслава Липинського, Німеччина знищила цей документ, і **Польща фактично одержала своєрідний карт-бланш на загарбання Східної Галичини.**

«Саме після большевицького перевороту в жовтні 1917 року була найкраща нагода для України відділитися цілковито від решти Росії, а миром з центральними державами забезпечити себе від московських большевиків, від гетьманату, від повстання проти гетьмана і тої анархії, яка кінець кінцем привела Україну в ярмо московсько-жидівського большевизму. Ми можемо зрозуміти і знайти ріжні-преріжні оправдання і причини для зрозуміння тодішньої поведінки політичних українських діячів. Але факт, на мою думку, лишається фактом, що вони були кепські провідники, слабодухи, короткозорі, боязкі, що вони ані не мали сильної волі до влади, ані не були настільки політично вироблені, щоби свідомо і планоно вести свій нарід до здійснення його найвищої цілі – до створення власної держави».

Це також Микола Залізник. І думки його, висловлені у січні 1928 року, актуальні й сьогодні.